

Wacław Gojniczek

Konsystorz księstwa cieszyńskiego czasów Reformacji w świetle listu dobrego urodzenia Jana Pragenusa z 1622 roku

Księstwo cieszyńskie znajdowało się w południowo-wschodniej części Górnego Śląska i w epoce wczesnonowożytnej było częścią Korony Królestwa Czeskiego. Do połowy XVII w. księstwem władała miejscowa linia piastowska, a następnie przeszło ono pod bezpośrednie rządy Habsburgów. Na temat dziejów tego niewielkiego regionu napisano już wiele prac naukowych, jednak na skutek zniszczenia znacznej liczby archiwaliów oraz ich rozproszenia nadal wiele problemów badawczych jest słabo rozpoznanych. Sytuacja ta zmusza badaczy do szerokiej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej obejmującej wiele instytucji w krajach Europy Środkowej. W ostatnich latach ukazało się kilka prac, które w zasadniczy sposób poszerzyły faktografię dotyczącą dziejów Reformacji w tym księstwie¹. Niemniej nadal niewiele wiadomo jest np. na temat konsystorza cieszyńskiego funkcjonującego w drugiej połowie XVI w. i w początkach następnego stulecia.

¹ R. Jež, *Dvojí konverze v rodině posledních těšínských Piastovců. K motivacím změny konfese knížete Václava III. Adama (1524–1579) a Adama Václava (1574–1617)*, „Studia Comeniana et historia” 39, 2009, č 81/82, s. 95–112; Tenže, „*I v paměti máme, když jsi o téhož opata orlovského na Hradě pražském s námi austrně mluvil...*“. *K sekularizaci církevních majetků na Těšínsku v počátcích reformace*. In. *Trzysty lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*, red. R. Czyż, W. Gojniczek, D. Spratek, Cieszyn 2010, s. 36-65; Tenže, *Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínského (1574-1617)*, [w:] *Šlechtic v Horním Slezsku. Vzťah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*, red. J. Brňovják, W. Gojniczek, A. Zářický, (Nobilitas in Historia Moderna, 5) Katowice-Ostrava 2011, s. 147-176; Wacław Gojniczek, *U schyłku panowania dynastii Piastów (1528-1653)*, [w:] *Dzieje Cieszyna od pradziejów do czasów współczesnych*, red. Idzi Panic, t. 2 (Wacław Gojniczek, Janusz Spyra współpraca Marzena Bogus, Jerzy Gorzelik i Irena Kwaśny: *Cieszyn w czasach nowożytnych 1528-1848*). Cieszyn 2010, s. 5-133 (rozdział: *Sprawy wyznaniowe*, s. 97-109).

Zapewne dość szybko wiadomości o wydarzeniach w Wittenberdze dotarły również do prowincjonalnego Cieszyna. W tym czasie władzę sprawował sędziwy, ale bardzo wpływowy, książę Kazimierz II, a po jego zgonie księżna Anna, wdowa po przedwcześnie zmarłym następcy wspomnianego księcia. Zmiany reformacyjne zaczęły się dopiero po przejęciu władzy w księstwie przez młodego Wacława III Adama, wnuka Kazimierza II². Jeszcze do końca piątej dekady XVI w. funkcja dziekana w księstwie cieszyńskim pozostawała w rękach duchownych katolickich, być może taka sytuacja trwała do połowy lat pięćdziesiątych XVI w. Po tym okresie kościoły w stolicy księstwa i funkcja dziekana przeszły na duchownych związanych z nowym wyznaniem³. Pierwszy etap rozwoju Reformacji zamyka wydanie w dniu 21 stycznia 1568 r. przez jego władcę ordynacji kościelnej, czyli zbioru przepisów regulujących zasady funkcjonowania Kościoła luterańskiego w księstwie cieszyńskim⁴. Fakt spisania tego dokumentu świadczy o ugruntowanej pozycji nowego wyznania i postępującej konfesjonalizacji w duchu protestanckim. Po około pięćdziesięciu latach sytuacja uległa całkowitej zmianie. W dniu 24 grudnia 1609 r. książę cieszyński Adam Wacław stał się katolikiem⁵. Wydarzenie to rozpoczęło powolny proces odbudowy struktur kościoła katolickiego i Kontreformację. Sytuację skomplikowała dodatkowo, zapoczątkowana w 1618 r., wojna trzydziestoletnia, która w sposób szczególnie dotknęła mieszkańców księstwa cieszyńskiego. Okupowane na przemian przez wojska katolickie i protestanckie zostało w znacznym stopniu zrujnowane i zniszczone. Najtragiczniejszym okresem stała się okupacja wojsk szwedzkich w latach 1645-1646. W początkowych latach konfliktu cieszyńscy protestanci wspierali wojska protestanckie i angażowali się w walki, później, ze względu na koszty, pozostali obojętni. Śmierć ostatniej Piastówny, księżnej Elżbiety Lukrecji w 1653 r. zamyka umiarkowaną tolerancję względem protestantów⁶. Po tej dacie Kontreformacja przybrała znacznie na sile.

² R. Jež, *Dvojí konverze*, s. 95-105.

³ W. Gojniczek, *U schyłku panowania dynastii*, s. 100-101.

⁴ D. Spratek, *Právní aspekty luterské reformace na Těšínsku*. „Sleský sborník” 102, 2004, seš.1, s. 1-22.

⁵ R. Jež, *Kariéra konvertity. Životní osudy knížete*, s. 164-166; W. Gojniczek, *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477-1653)*, Katowice 2014, s. 44-47.

⁶ D. Pindur, *Století rekatolizace Těšínska. Ke konfesním proměnám od knížete po poddané (1609-1709)*, [w:] *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim*, red. R. Czyż, W. Gojniczek, D. Spratek, Cieszyn 2010, s. 89-129; W. Gojniczek, *U schyłku panowania dynastii*, s. 105-109.

Szczególne znaczenie dla zainteresowanych przeszłością protestantyzmu na Śląsku Cieszyńskim ma Biblioteka i Archiwum im. Bogumiła Rudolfa Tschammera działająca w strukturze parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie. Zasób archiwum parafialnego został uporządkowany w latach 2008-2010 i, po ponad stu latach, ponownie został udostępniony zainteresowanym. Archiwalia te stanowią podstawową bazę danych do dziejów protestantyzmu nie tylko na Śląsku Cieszyńskim⁷. Od tego czasu do zasobu Archiwum trafiło jeszcze kilka spuścizn, ponadto akta ewangelików cieszyńskich z Wielkiej Brytanii i wiele mniejszych darów. Interesujące zdarzenie miało miejsce 27 lutego 2016 r., kiedy anonimowo zwrócono do Archiwum kilkadziesiąt dokumentów z XVII i XVIII w. – kazania księdza Franciszka Michejdy, kilka książek oraz najcenniejszy z nich, dokument pergaminowy z 1622 r., które w niejasnych okolicznościach po 1945 r. znalazły się w rękach prywatnych.

Przedmiotem niniejszej analizy oraz edycji jest dyplom pergaminowy spisany w dniu 28 października 1622 r. w Cieszynie na zlecenie konsystorza cieszyńskiego. Jest to stosunkowo rzadki dokument, poświadczający prawne i ślubne pochodzenie osoby, dla której został spisany, nazywany listem dobrego urodzenia (*Legitimation, Echtebrief*). Tego typu dokumenty wystawiały głównie rady miejskie i cechy; uprawniały one do ubiegania się o obywatelstwo w innym mieście⁸. Dla księstwa cieszyńskiego z tej epoki zachowało się zaledwie kilka tego typu dokumentów, głównie miejskiej proveniencji⁹. Wyjątkowość listu dobrego urodzenia z Cieszyna z 1622 r. polega na fakcie, że jest to jedyny oryginalny dokument konsystorza cieszyńskiego, który w jednoznaczny

⁷ W. Gojniczek, B. Kalinowska-Wójcik, *Dzieje i zasób archiwum parafii ewangelickiej w Cieszynie*, [w:] *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim*, red. R. Czyż, W. Gojniczek, D. Spratek, Cieszyn 2010, s. 534-546. Na temat Biblioteki i Archiwum im. B.R. Tschammera w Cieszynie zob. <http://www.muzeum.cieszyn.org.pl/index.php> [dostęp 6.11.2016].

⁸ A. Janeczek, *Listy dobrego urodzenia i dobrej sławy w procedurze nadawania prawa miejskiego Lwowa w XV wieku*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, t. 23 (4), 2012, s. 89-116; Przykładowa edycja listu dobrego urodzenia zob. M. Górny, *List pochodzenia Dawida Urquharda z 1663 roku. Źródło do dziejów osadnictwa szkockiego w Polsce*, „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne”, 1, 1991, s. 81-84; na temat procedury otrzymywania obywatelstwa miast i roli listów dobrego urodzenia zob. M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław i [in.] 1986, s. 464-465.

⁹ Obecnie znane są dwa listy dobrego urodzenia wystawione przez burmistrza i radę miejską: W 1547 r. otrzymał je sukiennik Marek Sadowy (Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych, sygn. 65), w 1651 r. Marcin Wlach (Moravský zemský archiv Brno, Nová sbírka (G2), inv. č. 428/18, 29).

sposób potwierdza istnienie struktury organizacyjnej kościoła luterńskiego w księstwie cieszyńskim. Ponadto do dyplomu przywieszono pieczęć konsystorza, zachowaną w bardzo dobrym stanie.

W świetle zapisów ordynacji kościelnych księstwa cieszyńskiego z XVI w. struktura organizacyjna tamtejszego kościoła luterńskiego była dwustopniowa. Kierował nim organ kolegialny nazywany konsystorzem, w skład którego wchodziło kilku duchownych (*seniores*). Na czele tego gremium stał dziekan, który był równocześnie proboszczem kościoła parafialnego św. Marii Magdaleny w Cieszynie. Nie jest wiadome ilu duchownych tworzyło konsystorz. W edytowanym dokumencie konsystorz nazywany *Consistory in Ducatii Teschinnensis*. Konsystorz swym zasięgiem obejmował cały obszar księstwa i dlatego dziekana nazywano dziekanem księstwa cieszyńskiego. W sąsiednich państwach stanowych, bielskim i pszczyńskim, również działały konsystorze¹⁰. W pewnych sprawach konsystorz cieszyński podlegał konsystorzowi w Brzegu, np. w sprawie ordynacji duchownych. Jeszcze jednym ciałem dla całego księstwa były zjazdy duchowieństwa określane terminem *Convent Kniżetstwi Tieszynskeho*. Do udziału w corocznych konwentach zobowiązani byli wszyscy księża działający w księstwie i być może sąsiednich państw stanowych. Ordynacja kościelna w zakresie konwentu jest lakoniczna. Szerzej o konwencie wspomina ordynacja pszczyńska z 1592 r. Podczas konwentów rozstrzygano różne problemy teologiczne, a także spory pomiędzy duchownymi¹¹. Z kolei konsystorzowi cieszyńskiemu podlegały parafie. Księżna Sydonia Katarzyna zrezygnowała z prawa wyboru proboszcza, jak to dotąd było praktykowane, i przekazała te prawa w miastach - radzie miejskiej, zaś sama zatrzymała sobie prawo do jego zatwierdzenia. Wcześniej proboszczów protestanckich uprawomocniał biskup wrocławski. Duchownym mogła zostać jedynie osoba wykształcona i zacna, posiadająca list polecający, z jej życiorysem zapoznawała się rada miejska bądź szlachcic. Oprócz proboszcza w parafii działał jego po-

¹⁰ H. Eberlein, *Die evangelischen Kirchenordnungen Schlesiens im 16. Jahrhundert*. [w:] *Silesiaca*. Festschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens zum siebzigsten Geburtstage seines Präses Colmar Grünhagen, Breslau 1898, s. 215-234; Na temat powstania struktur kościoła protestanckiego w księstwach na Dolnym Śląsku zob. P. Wiszewski, *Nowożytnie dzieje chrześcijaństwa na Dolnym Śląsku (1526-1806)*, [w:] *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, red. W. Wrzeński, Wrocław 2006, s. 265-266.

¹¹ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Pszczynie, Archiwum Ksiąząt Pszczyńskich, sygn. AKP II 87; edycja J. Bańka, *Dekanat pszczyński w czasie reformacji protestanckiej i odrodzenia katolickiego na tle stosunków kościelnych Śląska*, Chorzów 1937, s. 93-98.

mocnik, nazywany diakonem, ponadto byli tam: kantor i organista. Przy cieszyńskich dwóch kościołach istniało jeszcze jedno ciało kolegialne zwane ojcami kościoła, czyli w dzisiejszym rozumieniu była to rada parafialna, którą tworzyli świeccy. Do ich kompetencji należało składanie księciu corocznego sprawozdania z rachunków kościelnych¹².

Jedną z czynności, która pozostawała w gestii konsystorza było wystawianie listów dobrego urodzenia dla duchownych luterańskich i ich potomków. Tak też się stało i w tym wypadku. Przed dziekanem Tymoteuszem Łowczanin i pozostałymi nieznanymi z imienia członkami konsystorza, podczas zjazdu duchowieństwa luterańskiego księstwa cieszyńskiego w Cieszynie, czyli konwentu, stanął Jan Pragenus, syn Jerzego, księdza z Polskiej Ostrawy i Magdaleny, w towarzystwie prawnych opiekunów: Jerzego Floderusa, księdza w Boguminie i Daniela Kuntskiego, księdza w Puńcowie.

Dokument spisano pod koniec 1622 r., czyli w okresie, kiedy protestanci w księstwie cieszyńskim ponownie odzyskali kościoły i szkołę oraz wolność wyznania. Był to okres, kiedy nie było jeszcze następcy zmarłego księcia Adama Waclawa (†1617), a księstwo zajęły wojska księcia Jana Jerzego karniowskiego, orędownika protestantyzmu na Górnym Śląsku. Okres ten trwał krótko, do 1623 r., kiedy Hohenzollern został wyparty z Górnego Śląska, a do Cieszyna wrócił katolicki następca, książę Fryderyk Wilhelm¹³. Przez tych kilka lat odtworzono strukturę kościoła luterańskiego w księstwie z Tymoteuszem Łowczanin jako dziekanem. Ksiądz Łowczanin pochodził ze Zwolenia (Zvolen) w środkowej Słowacji (wówczas Węgry), gdzie się urodził w rodzinie pastora. W 1593 r. został ordynowany w Wittenberdze i następnie był księdzem w Bańskiej Szczawnicy (Banská Štiavnica), a potem w Żylinie (dzisiaj oba miasta w Słowacji). W 1599 r. został powołany na urząd dziekana w Cieszynie i na tym stanowisku pozostał do 1611 r., kiedy na polecenie księcia Adama Waclawa został wypędzony. Po 1611 r. działał w Żylinie, skąd w 1619 r. powrócił do Cieszyna i jako dziekan pozostał do 1623 r. Ostatnie lata życia spędził w rodzinnym Zwoleniu, gdzie w roku 1631 zmarł¹⁴.

¹² I. Gampl, *Vorgeschichte und Gründung des evangelischen Konsistoriums in Teschen. Eine frühe Form gesetzlicher Anerkennung?* [w:] *Speculum iuris et ecclesiarum. Festschrift für Willibald M. Plöchl zum 60. Geburtstag*, Hg. H. Lentze, Wien 1967, s. 89-106; A. Wantuła, *Początki ewangelickiej organizacji kościelnej na Śląsku Cieszyńskim*, [w:] *Udział ewangelików w polskim życiu kulturalnym*, red. T. Wojak, Warszawa 1974, s. 7-25; D. Spratek, *Právní aspekty luterské*, s. 1-22; W. Gojniczek, *U schyłku panowania dynastii*, s. 101-103.

¹³ D. Pindur, *Století rekatolizace Těšínska*, s. 105.

¹⁴ G. Biermann, *Geschichte des Protestantismus in Osterreichisch-Schlesien*, Prag 1897, 19,

O list dobrego urodzenia wystąpił Jan Prażan, znany raczej jako Pragenus, urodzony w 1604 r. w Polskiej Ostrawie w księstwie cieszyńskim, syn luterańskiego księdza Jerzego i jego małżonki Małgorzaty Kuligowej. Jan Pragenus jest współtwórcą kalendarza historycznego, przynoszącego wiele wiadomości biograficznych dotyczących rodziny. Wiadome jest, że Jan przebywał na Górnych Węgrzech, gdzie został w 1627 r. ordynowany, we Velké Bytči (dzisiaj Bytče). Po powrocie do księstwa cieszyńskiego był księdzem w wioskach szlachty protestanckiej lub na ich dworach (Pogwizdów u Rymultowskich z Kornic, Hażlach u Bludowskich z Dolnych Błędowic, Dolne Błędowice i Górna Sucha u Golkowskich z Gołkowic). Zmarł w 1665 r.¹⁵

Jak wcześniej wspomniano, Jan Pragenus stanął przed konsystorzem w towarzystwie dwóch prawnych opiekunów, uwiarygodniających jego zeznanie. Obaj byli księżmi luterańskimi. Jerzy Floderus pochodził z niedalekiego Frysztatu, wówczas wyodrębnionego z księstwa cieszyńskiego frysztackiego państwa stanowego. W 1622 r. sprawował funkcję księdza w Boguminie, leżącego w dobrach Jana Jerzego księcia karniowskiego. Poza dyplomem z 1622 r. Floderus nie pojawia się w innych znanych dzisiaj źródłach z tego okresu. Podobnie Daniel Kuntsky (Kunczicius) pochodzący z Bielska, które było wówczas częścią bielskiego państwa stanowego, był księdzem w Puńcowie, koło Cieszyna. Być może należy go łączyć ze znaną rodziną medyków Kuntschiów, pochodzących z Bielska¹⁶.

42, 49; B. Sobotík, *Východoslovenské ordinace 1614-1741 a české země. Materiálová studie*, Ostrava 1958, s. 39; E. Kneifel, *Die Pastoren der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen*, Eging 1967, s. 231; Jan Broda, *Materiały do dziejów Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim i Państwie Pszczyńskim w XVI i XVII wieku*, [w:] *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*, red. T.J. Zieliński, Katowice 1992, s. 268; Z. Csepregi, *Evangélikus lelkészek Magyarországon. Proszopográfiai rész I. A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610). I/1: A–L — Pastores evangelico-lutherani in Hungaria. Pars prosopographica. I. Ab initiis reformationis usque ad synodum Solnensem (1610)*, I/1: litterae: A–L, Budapest 2014, s. 1013. (On-line tu: http://reformacio2017.hu/wp-content/uploads/2016/08/ELEM_I-1_1522-1610_A-L.pdf).

¹⁵ D. Spratek, *Pastor Jan Pražan Polskoostravský (k 400. výročí narození)*, Evangelický kalendář – Kalendarz Ewangelicki, 2004, s. 108-112; Mariusz Pawelec, *Ewangelickie piśmiennictwo w księstwie cieszyńskim w XVI-XVII wieku. Twórcy i ich dzieła*, [w:] *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie*, red. R. Czyż, W. Gojniczek, D. Spratek, Cieszyn 2010, s. 384-385; J. Spyra, *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych*, Częstochowa 2015, s. 138-141.

¹⁶ K. Szelog, *Podróże edukacyjne szlachty cieszyńskiej (do końca XVII w.). Motywy, kierunki, konsekwencje*, [w:] *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*, red. J. Spyra, Cieszyn 2001, s. 69-70.

Dokument posiada wymiary 453 x 278 + 43 mm (plika) i został spisany w języku czeskim przez Jana Baudysa, ówczesnego pisarza miejskiego Cieszyna. Baudys sprawował tę funkcję od co najmniej 1600 do 1622 r., wiadome jest również, że w 1609 r. uczył w szkole. Zmarł około 1625 r.¹⁷ Konsystorz nie miał więc swojego pisarza, bowiem korzystał z usług pisarza miejskiego. Być może konsystorz nie funkcjonował stale tylko w miarę potrzeby, więc nie trzeba było zatrudniać pisarza. Podobną praktykę stosowano w cieszyńskim sądzie ziemskim, w którym obsługę kancelaryjną zapewniali urzędnicy książęcy¹⁸.

Przy dokumencie na pergaminowym pasku przywieszona została pieczęć konsystorza¹⁹. Pieczęć, o średnicy 30 mm odcisnięta w czerwonym wosku, została umieszczona w drewnianej puszcze i umocowana za pomocą wosku naturalnego. Drewniane wieczko puszek posiada pośrodku ozdobny ornament pośrodku i faliste nacięcia między dwoma ciągłymi obrzeżeniami. Wyobrażenie napieczątne przedstawia Chrystusa Zmartwychwstałego wychodzącego z grobu, który w prawej ręce trzyma krzyż o długim drzewcu, a lewą wznosi w geście błogosławieństwa. Chrystus posiada ponadto widoczny na ramionach pofałdowany płaszcz. Po obu stronach figury Chrystusa umieszczono rozdzielone inicjały „T” z prawej strony i „L” z lewej, poniżej w takim samym układzie „G” oraz „F”. Najpewniej chodzi o księży: Tymoteusza Łowczanego i Jerzego (wówczas w języku czeskim pisano Girzik) Fabriciusa z Falkenstein. Nad inicjałami umieszczono rozdzieloną datę 16/05²⁰. W otoku umieszczona została natomiast w dwóch liniach legenda, w dużym stopniu zatarta. Odczytać można jedynie dwa wyrazy: SI?(*gillum*)? CONSISTORII // TESC[HENII]. Jeżeli poprawna jest identyfikacja inicjałów, to można wówczas pokusić się o hipotetyczną datę powstania opisywanego tłoku pieczętnego. Otóż musiał on powstać pomiędzy rokiem 1599 a 1611, bowiem to wtedy obaj duchowni działali w Cieszynie. Łowczani pojawił się w księstwie cieszyńskim w 1599 r. i objął

¹⁷ Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, Komora Cieszyńska, sygn. 2320, f. 10v; Akta miasta Cieszyna, sygn. 484, f. 257v; W. Gojniczek, *U schyłku panowania dynastii*, s. 30.

¹⁸ W. Gojniczek, *Urzędnicy książęcy i ziemscy w ustroju księstwa cieszyńskiego 1477-1653*, Katowice 2014, s. 256-257.

¹⁹ Lakoniczny opis pieczęci opublikował Gustav Adolf Skalský, *Zur Geschichte der Evangelischen Kirchenverfassung in Oesterreich. (Bis zum Toleranzpatent.)*, Wien 1898, s. 11, przyp. 4.

²⁰ W tym miejscu pragnę podziękować dr. Tomaszowi Kałuskiemu z Katowic za pomoc przy identyfikacji pieczęci.

urząd dziekana, który sprawował do 1611 r. Z kolei Fabricius trafił na dwór księcia cieszyńskiego Adama Wacława około 1600 r. i dzierżył urząd dworskiego kaznodziei i inspektora niemieckiego kościoła w Cieszynie. Pozostał u boku księcia do 1610 r., do czasu konwersji dynastii na katolicyzm. Pochodził z Niemodlina, gdzie urodził się w 1575 r. w rodzinie tamtejszego burmistrza. Po studiach w Pradze i Wittenberdze, ordynowany został w 1597 r. również w Wittenberdze. W 1606 r. został nobilitowany z tytułem z *Falkensteinu*. Po opuszczeniu księstwa cieszyńskiego przebywał w Koszycach (dzisiejsza Słowacja), Opolu i Brzegu jako brzeski superintendent²¹; tam zmarł w 1640 r. W świetle tych faktów tłok musiałby powstać w pierwszej dekadzie XVII w. Na pieczęci, jak wspomniano wyżej, pojawiają się cyfry, które zapewne należy identyfikować z datą 1605. W takim przypadku rok 1605 oddawałby moment, w którym wykonano tłok pieczętny konsystorza w Cieszynie.

Nie jest wiadome, kiedy dyplom znalazł się w zbiorach biblioteki Kościoła Jezusowego w Cieszynie. Nasuwa się jednak hipoteza, że opisywany dokument przed rokiem 1709, a więc przed reaktywowaniem parafii ewangelickiej w Cieszynie, znajdował się w rękach rodziny Pragenusów, z której pochodziło trzech duchownych ewangelickich z XVII w. Być może dokument wraz z kilkoma drukami i rękopisami bliżej nieznana przedstawicielka rodziny przekazała przed rokiem 1730 do biblioteki kościoła protestanckiego w Cieszynie²². Pierwsza wzmianka o pergaminie z 1622 r. znajdującego się w zasobie archiwum parafii ewangelicko-augsburskiej w Cieszynie pochodzi z 1901 r., kiedy Gustav Adolf Skalský opublikował pracę poświęconą początkom kościoła protestanckiego w księstwie cieszyńskim i jego organizacji. Kwerendę w archiwum Kościoła Jezusowego w Cieszynie przeprowadził pod koniec XIX w.²³ Omawiany dyplom znał również ksiądz Karol Michejda, autor pierwszej polskojęzycznej monografii dziejów protestantyzmu na Śląsku Cieszyńskim wydanej w początkach XX w., w której krótko o nim wspomina. Pisze jedynie o dziekanie i wymienia dwóch pastorów. Podaje przy tym błędną datację, jakoby dokument spisano w 1620 r., którą przejęli kolejni badacze (Walter Kuhn

²¹ H. Patzelt, *Fabricius von Falkenstein Georg*, [w:] *Ostschlesische Porträts. Biographisch-bibliographisches Lexikon von Österreichisch-Ostschlesien*, t. 2, Berlin 1996, s. 22-23.

²² M. Gabryś, *Pierwsi donatorzy luterńskiej biblioteki kościelnej. Przyczynek do dziejów Biblioteki i Archiwum im. Bogumiła Rudolfa Tschammera w Cieszynie*, „Śląski Kwartalnik Historyczny. Sobótka” 68, 2013, nr 1, s. 17-18.

²³ G. A. Skalský, *Zur Geschichte der Evangelischen*, s. 10-11.

i Jan Broda)²⁴. Ponadto opublikował faksymile autografu Tymoteusza Łowczanego umieszczoną pod treścią dokumentu²⁵. W. Kuhn zarzucił Michejdzie polonizację nazwiska Kuntskiego, ale on podał pisownię za oryginałem.

Jak wspomniano wyżej, dokument zwrócono do archiwum parafii w Cieszynie w początkach 2016 r. Nie jest wiadome, kto i kiedy zabrał go z magazynu archiwalnego. Można jednak pokusić się o hipotezę, że stało się to po 1945 r., o ile dyplom wraz z dokumentami z XVII i XVIII w. w tym samym momencie został zabrany z archiwum. Na tych archiwaliach znajdują się bowiem daty oraz sygnatury zapisane ołówkiem przez archiwistkę, Elvirę Lidner, porządkującą zespół podczas II wojny światowej²⁶. W zasobie Biblioteki i Archiwum im. B.R. Tschammera znajduje się jeszcze odpis listu dobrego urodzenia Jana Pragenusa²⁷.

Odzyskanie przez Archiwum i Bibliotekę im. B.R. Tschammera dyplomu z 1622 r. należy uznać za duży sukces. List dobrego urodzenia Jana Pragenusa jest niewątpliwie bardzo cenny ze względów materialnych, ale także faktograficznych. Jest to jedyny znany dzisiaj dokument spisany przez luterański konsystorz księstwa cieszyńskiego, który jednocześnie stanowi dowód dwustopniowej struktury organizacyjnej kościoła luterańskiego w księstwie cieszyńskim w czasach Reformacji. O ile informacje biograficzne o Janie Pragenusie nie przyniosły nowych ustaleń, to najwięcej novum zawiera dobrze zachowana pieczęć, której tłok powstał w początkach XVII w.

Aneks²⁸

Cieszyn 1622, 28 października (*w Patek den Swatych Aposstoluw Ssymona a Judy*)

Dziekan Tymoteusz Łowczany wraz z konsystorzem luterańskim księstwa cieszyńskiego potwierdzają prawe i ślubne pochodzenie Jana Pragenusa,

²⁴ K. Michejda, *Dzieje kościoła ewangelickiego*, s. 25; W. Kuhn, *Die evangelischen Pastoren der Reformationszeit im Teschner Schlesien*, „Deutsche Monatshefte in Polen. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwart des Deutschtums in Polen“, 1 (11), 1934, nr 6, s. 250-251; J. Broda, *Materiały do dziejów Kościoła ewangelickiego*, s. 264.

²⁵ K. Michejda, *Dzieje kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskie*, Cieszyn 1909, s. 25-26.

²⁶ W. Gojniczek, B. Kalinowska-Wójcik, *Dzieje i zasób archiwum parafii ewangelickiej*, s. 541.

²⁷ Biblioteka i Archiwum im. B.R. Tschammera w Cieszynie, Archiwum Parafii Ewangelicko-Augburskiej w Cieszynie, sygn. 134, b.p.

²⁸ Chciałbym złożyć wyrazy podziękowania PhDr. Radimowi Jeżowi Ph.d. z Czeskiego Cieszyna za korektę edycji dokumentu.

syna Jerzego, byłego księdza w Polskiej Ostrawie i Małgorzaty. Prawnymi opiekunami Jana są: Jerzy Floderus, pochodzący z Frysztatu, ksiądz w Boguminie i Daniel Kuntsky z Bielska, ksiądz w Puńcowie. Dokument podpisany przez dziekana Tymoteusza Łowczaniego i pisarza miasta Cieszyna Jana Baudysa, który go spisał.

Biblioteka i Archiwum im. B.R. Tschammera w Cieszynie, Archiwum Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie, dopływ nieopracowany, brak sygn.

Wsselika Powiest dobra Swiedoma dobrze Zachowana Oznamenu Znamost a Pamiet ma a hodna gest Vwedena byti aby wselike Rzeczy kterezby kdy a kde koli Proti Czti a Powiesti dobre wedene bylij konecz Wezmucze Przeslaly. Protoz My Diekan a Seniores Slawneho Conventu Knizetstwij Tiessynskeho Wssem wubecz A gednomu kazdemu obzwlasstie wedle Rządu Stawu a Powaby, gychz tento List dojde, A Przed nimy Czten nebo Cztaucz Slissan bude Modlitby a Sluzby Nasse Zwinssowanym wsseho dobreho od Pana Boha wssemobuczibo Wzkazugeme Oznamugeme a Wiedieti dawame, Zie gsau Przed Nas wupelnym Conventie sediczych Dwogi Cztihodny Kniezy Girzyk Floderus Frisstadsky tobo Czasu Sprawcze Czirkewny w Miestie Bohumynie A Daniel Kuntsky Bilicenus niny Sprawcze Czirkwe Punczowskey Przedstapily a ti gednosteynie Przednamy gsau Wyznaly a Wyswiedzily Kterak okazatel Listu tohoto Pocziny Mladenecz Jan Pragenus Od Cztych Obogibo Poblany Manzeluw Rodiczuw Swych Wlastnych wedlie Rządu a Vstanoweny Czirkwie Swate w Staw Swaty Manzelsky Sniatych a Kniezem Spolu Porzadnie oddanych Totiz Od Otcze Dwogi Cztihodneho Knieze Girzyka Pragenusa niekdy Sprawcze Czirkewniho Na Polskey Ostrawie a Matherze Margarethy na Swiet Splozen [...] ²⁹ Possel gest. Kterzyz ssto Rodiczowie giz Psaneho Jana Pragenusa Powsseczky Czasy kde kolj obynawicze gsau se Rządnie Pocziny Chwalitebnie y Synem swym Zswerchu Psanym Zachowaly donychzssto do wssech nicz neslussneho newymy Nez wsseczko dobre Pocziny a Chwalitebne. Protoz Wassych M[ilost]i a Wa[ssych] Opatr[nych] Y Wssech wubecz ktoreho koli Rządu Stawu neb dustogenstwy byti Raczte a gste Ze wssy Snaznosti Za Wyss Psanym Janem Pragenusem se Przymluwagicz Prosime abyste gey kdeby se koly obratila Osaditi minyl dobrotiwie mezy se Przygmucze Lasku Przyzen a dobru Wuhy gemu okazowaly Zywnosti mezy sebu Przaly Nan laskawy byli, a geho we wssym dobrym a Pocziny ffedrugicze a obhagugicze Ochraniowatj Raczily a Ochraniowały. Pro Nasse Modlitebne Sluzby a Podlie Rodiczuw geho dobreho Poczinyeho Y geho Nam Zachowany. Czozby gsme Y My kdyby se takowa neb ty Podobna wiecz Przytreffila Vczyniti a Rownym Spusobem se odmieniti chtiely. Tomu na Swiedomy a Pro Lepssy tobo dumwiernost a gistotu Peczet

²⁹ Następuje częściowo przetarty i nieczytelny wyraz, zapisany na zgięciu dokumentu, składający się najpewniej z trzech liter. Być może dwie pierwsze to litery gs, trzeciej nie można odczytać.

Nassy Conventni Ktomuto Listu Znassym gistym Wiedomym a Wuly Przymiesyti a Przymisknuti gsme daly. Genz dan a Psan w Miestie Tiessynie w Patek den Swatych Aposstolum Ssymona a Judy, Letba od Narozeny Krysta Pana a Spasytele Nassebo Tisyczego Ssestistebo Dwaczatebo drubebo Poczitagicz etc.

Timotheus Lowczany Decanus Evangelici Consistory in Ducatii Teschin[ensis] M[anu] P[ropria].

Johannes Baudisius Notarius Tesch[inensis]. Ma[nu] p[ro]pria.

Summary: Consistory of Duchy of Cieszyn in Times of the Reformation within the Context of a Letter of Good Birth of Jan Pragenus of 1622

The theme of this article is the analysis and edition of a Letter of Good Birth (legitimization certificate) issued by Dean Tymoteusz Łowczany and Lutheran Consistory of the Duchy of Cieszyn. The Certificate confirms that Jan Pragenus was legitimate child, born in wedlock of Jerzy and Małgorzata The Letter of Good Birth of Jan Pragenus is undeniably very precious because of its selection of facts. This is the unique document, known today, drawn up by the Consistory that is, at the same time, evidence of a two-level organizational structure of the Lutheran Church in the Duchy of Cieszyn in times of the Reformation. Even when biographic details of Jan Pragenus have not brought new findings, the very novelty is a well preserved seal the matrix of which was made in the beginnings of the XVII century.

Keywords: Reformation, Duchy of Cieszyn, Letter of Good Birth, Jan Pragenus

Dr hab. Waław Gojniczek (ur. 1965) – pracownik Zakładu Archiwistyki i Historii Śląska Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zajmuje się dziejami archiwów i kancelarii na Śląsku oraz dziejami społeczeństwa feudalnego na Górnym Śląsku, a także naukami pomocniczymi historii, przede wszystkim genealogią. Jest autorem książki *Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego 1477-1653* (2014) oraz wydawcą kilku śląskich źródeł m.in.: Leopold Jan Szersznik, *Materiały genealogiczno-heraldyczne do dziejów szlachty księstwa cieszyńskiego* (2004).